

Ion PLĂMĂDEALĂ

Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chișinău)

CONSIDERAȚII PRIVIND CONFLICTELE CULTURALE

Reflections on cultural conflicts

Abstract: The article proposes an attempt at an interdisciplinary approach to cultural conflicts, which have expanded and intensified in recent decades in Western societies, causing various crises in the cultural, artistic and democratic political life. A categorial classification of the multiplicity of conflicts in two fundamental visions is adopted from the theory of ideologies, corroborated with arguments from moral and evolutionary psychology, cultural anthropology and political thinking, through which brief historical and conceptual interpretations are offered on symptomatic manifestations of cultural wars.

Keywords: Culture Wars, Constrained Social Vision, Unconstrained Social Vision, Liberal Totalitarianism, Cultural Marxism, Identity Politics, Cultural Identity, Alterity.

Rezumat: Articolul propune o încercare de abordare interdisciplinară a conflictelor culturale, care s-au extins și intensificat în ultimele decenii în societățile occidentale provocând diverse crize în viața culturală, artistică și cultura politică democratică. Este adoptată din teoria ideologiilor o clasificare categorială a multiplicității conflictelor în două viziuni fundamentale, coroborată cu argumente din psihologia morală și cea evoluționistă, antropologia culturală și gândirea politică, prin care se oferă succinte interpretări istorice și conceptuale pe marginea unor manifestări simptomatice ale războaielor culturale.

Cuvinte-cheie: războaie culturale, viziune socială constrânsă, viziune neconstrânsă, totalitarism liberal, marxism cultural, politică identitară, identitate culturală, alteritate.

În continuare vom încerca să formulăm câteva observații și concluzii asupra fenomenului teoretic și istoric complex denumit „războaie culturale”, care se intensifică în țările occidentale începând cu a doua jumătate a sec. al XX-lea, pe care îl vom aborda dintr-o perspectivă interdisciplinară a conflictului. Consacrat în istoria politică americană, conceptul de „război cultural”, în sensul lărgit pe care i l-a conferit Peter Berger [„conflict normativ ce antrenează întreaga societate” și impregnează deopotrivă cele mai publice și cele mai private preocupări (p. 355)], s-a extins la scară globală prin medierea noilor tehnologii digitale informaționale și comunicaționale. Înțelegerea conflictelor culturale în ultimele patru decenii s-a produs pe fundalul globalizării neoliberale a domeniilor vieții economice și culturale

și al înlocuirii chestiunii sociale și celei politice, predominante în societatea industrială anterioară, cu chestiunea culturală. Atât în conglomeratul de discipline sub eticheta „Cultural Studies”, cât și în științele sociale din modernitatea târzie, dimensiunea socială și cea politică sunt tot mai mult marginalizate sau subsumate în chestiunea culturală, astfel că axioma noii paradigme postmoderniste devine: „totul este cultură”. „În putere, în identitate, în comunitate, în mișcările sociale, stilurile de viață și consum, în știință, în natură și gen, chestiunea culturii devine centrală”, conchide Gerard Delanty (p. 166). Dincolo de efectele pozitive ale acestei hegemonii culturale, bunăoară, „cotitura lingvistică” și cea „interpretativă” din științele socioumane care au consacrat pentru câteva decenii teoria literară ca știință pilot sau integrarea reprezentărilor culturale, artistice și literare ca factori activi în constituirea și explicarea raporturilor sociale, s-a înregistrat frecvent o reducere culturală a ființei sociale și politice și, în fine, instrumentalizarea etică și politică a trăsăturilor culturale particulare în agenda „politicilor identitare” și „diversitare”. Către a doua jumătate a secolului trecut, se produce în societățile din Vest o mutație a luptelor ideologice și politice de la redistribuirea bunurilor („chestiunea socială”, ce viza raportul dintre muncă și capital sub aspectul redistribuirii echitabile a bunurilor și lărgirii drepturilor politice și sociale, s-a aflat, pe parcursul secolelor XIX-XX, în centrul tuturor mișcărilor de stânga, socialiste sau marxiste) la afirmarea modurilor/stilurilor de viață alternative. Astfel, începând din anii 1960-1970, „noua stângă” (Rubin), deziluzionată în potențialul revoluționar al proletariatului îmburghezit de a traduce în viață utopia egalitarismului economic, îmbrățișează „marxismul cultural” conceput de A. Gramsci ca strategie primenită de subminare și distrugere a societăților occidentale prin critica și deconstrucția temeliiilor lor culturale și civilizaționale. Pactizând tacit cu interesele noului capitalism postindustrial și transnațional, stânga radicalizată prin convertirea la catehismul marxismului cultural mobilizează mișcările sociale din anii 1960-1970 în jurul unor revendicări „sociale”: drepturile femeilor și ale minorităților sexuale, dreptul la avort, la stiluri de viață alternative, „mariajul pentru toți” etc. Astfel, vechea polarizare politică pe axa redistribuirii economice și sociale e înlocuită cu un clivaj cultural ce opune valori „liberale”, „progresiste” la valori etichetate „conservatoare”, „reacționare” sau „autoritare”.

O întrebare-cheie în contextul războaielor culturale este dacă dincolo de formele concret-istorice, eterogene și contingente în care ele se consumă, de actorii implicați, cauzele, mizele și rezultatele conflictelor, s-ar putea desprinde un model explicativ general, de profunzime bazat pe niște principii paradigmatiche. Sugestii în acest sens au fost avansate de anumiți experți ai războaielor culturale din SUA, care au observat că îndărățul miriadelor de controverse asupra unor chestiuni culturale precum dreptul la avort, finanțarea artei sau curriculumurile educaționale, drepturile homosexualilor și multe altele, sunt dezbătute niște sensuri generale despre maternitate, natura și menirea artei, chestiunea transmisiunii

generaționale, despre natura familiei, identitatea americană etc. La rândul lor, toate aceste conflicte instituționale complexe, articulate după o logică binară în discursurile publice și ideologiile partidelor politice, sunt animate de profunde idealuri morale și filosofice competitive și eterogene asupra binelui public și a modului organizării vieții sociale, deci ele indică spre anumite fundații normative, de ordin moral, religios, politic, pe care se constituie și se legitimează orice tip de societate umană.

De exemplu, Thomas Sowell argumentează că multiplicitatea de viziuni ideologice pot fi subsumate în două categorii de bază, și anume *viziunea socială constrânsă* și *viziunea neconstrânsă*, între care se întinde un continuum fluctuant de variante hibrid. Diferența crucială dintre cele două viziuni și sursa conflictului, care duce la concluzii diametral opuse în domeniile moralității, religiei, justiției ș. a., este dată de felul în care e concepută natura umană, anume dacă limitările interioare ale omului sunt sau nu sunt luate în considerare drept elemente-cheie incluse într-o viziune. Respectiv, viziunea neconstrânsă se bazează pe asumția că omul este un material extrem de plastic, potențialul său către dreptate și ameliorare morală poate fi perfecționat la infinit, aici contează bunele intenții, toate relele lumii sunt explicate prin cauze concrete ce pot fi definitiv înlăturate prin soluții și politici cât mai „incluzive”, cunoașterea se află de partea celor puțini care trebuie să ilumineze masele îndobitocite de religie și tradiții anchilozate etc. Dimpotrivă, viziunea constrânsă pornește de la recunoașterea limitelor inerente naturii umane, provocarea fiind să aduci maximum de beneficii morale și sociale înăuntrul acestora, intenția nu joacă vreun rol știindu-se că drumul în iad e pavat cu intenții bune, procesele economice, sociale și culturale sunt văzute ca sisteme autoreglatoare ce produc ordini spontane, evoluțiile pozitive decurgând din experiența socială întrupată în cutume, tradiții și instituții, cărora li se recunoaște funcții cognitive și morale de neînlocuit. Dacă Iluminismul raționalist cartezian și Revoluția franceză, ulterior cea sovietică sunt expresii plenare ale viziunii neconstrânse, Iluminismul scoțian, piața liberă în formele preconizate de Adam Smith, Revoluția americană constituie expresii ale viziunii constrânse. Alte exemple pe care le aduce Sowell în același sens, ideile cu care el operează fac parte din tradiția gândirii filosofice și sociopolitice: ne amintim de cunoscutele dihotomii stânga–dreapta, conservatorism-liberalism, moderni-antimoderni etc., dar așezarea lor sistematică pe continuumul a două paradigme ideologice este lămuritoare pentru chestiunea conflictului profund de la originea războaielor culturale. Astfel, devine clar că democrația liberală occidentală, ca regim politic și tip de ordine socială spontană și pluralistă, s-a constituit din îmbinarea viziunii constrânse, întruchipată de componenta democratică, și viziunea neconstrânsă, exprimată în componenta liberală. Componenta democratică exprimă suveranitatea populară și decizia majoritară, insistă pe valorile de egalitate și cele comunitare, pe când liberalii privilegiază valorile de libertate și drepturile individuale, prin urmare subzistă o tensiune nestinsă în interiorul democrației pluraliste care o împinge în direcții contrare: către exacerbară diferențelor și

dezintegrare, de o parte, și către forme puternice de omogenizare. Privind și mai adânc, este vorba de acea tensiune interioară sau aporie care frământă inconștientul colectiv al omului occidental exprimat exemplar în mitul faustic: setea de transcendență și de măsura hybrisului prometeic. Dar ceea ce trebuie menționat aici este, mai întâi, că termenii conservatorism, liberalism sunt adesea amăgitori în măsura în care au suferit serioase mutații din secolul al XIX-lea încoace, odată cu schimbările esențiale în scara de valori ale societăților apusene. Dacă pentru liberalismul din secolul al XIX-lea ordinea axiologică era următoarea: neatârnare, libertate, justiție, pace, pentru liberalismul din ultimele decenii libertatea se mută pe ultimul loc: pace, justiție, neatârnare, libertate (Burnham, p. 145-146). Vechii liberali promovau patriotismul și naționalismul, acesta însă nu în primul rând ca ideologie politică, ci ca formațiune culturală, acel patrimoniu de practici și simboluri culturale topite în imaginarul comun prin care oamenii își dobândesc o anumită identitate națională și prin care s-au și constituit, precum se știe, națiunile europene. Liberalul „progresist” de azi, supranumit și neoliberal, este cosmopolit și internaționalist și, deoarece în fizionomia sa morală și afectivă pacea și justiția se află pe primul loc, iar libertatea pe ultimul, el favorizează politicile asistențiale menite să egalizeze nu atât șansele, cât rezultatele, susține măsurile de restrângeri ale libertății de exprimare pentru a menaja sensibilitățile diverselor minorități, pentru a păstra armonia socială, ceea ce francezii numesc „le vivre ensemble”. Deci o constatare abruptă pe care o putem face pe marginea războaielor culturale, văzute ca bătălii ideologice pentru a configura și legitima sensurile fundamentale în domeniile vieții sociale și politicile aferente, este că în conflictul celor două viziuni s-a impus tot mai mult viziunea neconstrânsă, iar în numeroase sectoare ea a cucerit hegemonia. Forma ideologică în care se manifestă această viziune prezintă un amestec bizar de neomarxism, catolicism de stânga (întrupat azi de papa Francisc, vicarul stângismului milenarist și al „teologiei migrantilor” (Francis, p. 9), protestantism evanghelic, multiculturalism și, ceea ce le absoarbe și orientează, ideologia neoliberalismului economic sau ceea ce Luc Boltanski definește ca „noul spirit al capitalismului”. Precum am menționat anterior, în anii '50-'60 ai secolului trecut, zeei gândirii marxiste Antonio Gramsci și Louis Althusser, la care se închina iluminata inteligență europeană, au reorientat marxismul în sens cultural decretând că, pentru a cuceri puterea politică, trebuie mai întâi să obții puterea culturală la nivelul societății civile, adică nivelul cultural, religios și cel moral pe care se așază suprastructura „aparaturilor de stat”. Gramsci le solicită intelectualilor să câștige războiul cultural și le oferă în ajutor diferite strategii, de aplicat în special în sfera artelor, cărora le atribuie misiunea centrală în deplasarea insidioasă a mentalităților de la un sistem de valori către un alt sistem de valori. Profitând și de masificarea democratică a învățământului superior, de crizele capitalismului și altele, folosindu-se de pârghiile de care dispuneau în sindicatele socialiste, această elită de stânga animă cunoscutele mișcări protestatate din anii '60 și reușește să obțină puterea culturală, iar ulterior, din 1980, și puterea politică în statele din Vest. Toate

politicile și reformele modernizatoare care au urmat în lanț accelerat la nivelurile socioinstituționale, prioritar pe dimensiunile responsabile de educație și transmisiune culturală, subordonate în și orientate de logica managerială a capitalismului postindustrial și transnațional, au schimbat radical ceea ce se înțelegea prin Occident sau lume occidentală. Rupturile au fost într-atât de profunde încât numeroși cercetători disting între două lumi total diferite, cea din urmă fiind descrisă în cărți cu titluri sugestive precum *Noul Regim* (Bock-Côté), *Demonii Binelui* (Benoist), *Cea mai rea dintre lumi* (Natacha Polony) ș. a. De curând, această angoasă patrimonială, la care s-a adăugat teama dispariției unui popor din istorie, în urma imigrațiilor masive, sunt înregistrate și în țări est-europene precum Ungaria sau Bulgaria, analizate, bunăoară, de către Ivan Krastev în cartea sa recentă *După Europa*. Cauzele și istoria respectivelor mutații complexe au fost comentate într-o întinsă bibliografie, astfel că vom evidenția două aspecte complementare care să explice suplimentar amintita răsturnare a valorilor în detrimentul libertății, polarizările tot mai acute ale conflictelor ideologice și frenezia ne bună a reformelor prin care cei cu viziunea neconstrânsă provoacă azi basculări antropologice cu consecințe imprevizibile. Primul aspect se referă la evenimentele și ororile ce au însoțit cel de-al Doilea Război Mondial, la reconfigurările geopolitice ulterioare, războaiele coloniale și altele care au produs crize și traume indelebile în psihicul colectiv și conștiința vinovată a europenilor. Dar autoculpabilizarea, preconizată ca un moment firesc și necesar pe calea însănătoșirii morale, s-a cronicizat în forme patologice de autodecepție și ură de sine la intelectualii europeni răpuși de febra nihilismului și o formă de martirologie pervertită, iar ulterior a devenit o resursă profitabilă pentru comunitățile imigrante resentimentare din fostele colonii. Acest fenomen este descris, bunăoară, de Pascal Bruckner în lucrarea *Tirania vinei. Un eseu al mazochismului occidental*, și el poate fi invocat ca alt argument la concluzia sugerată că războaiele culturale au fost și sunt câștigate de adepții viziunii neconstrânse, numiți și neoliberali, stângiști sau progresiști, care cu toții au instrumentalizat cu succes imaginarul culpabil ca armă de șantaj emoțional și moral.

Deci la nivel teoretic, problema se referă la raportul identitate-alteritate și am putea determina cauzele crizei identitare și ale maladiilor aferente pornind de la natura paradoxală a noțiunii de identitate, care definește ceea ce face singularitatea unei entități în raport cu alta: deci identitatea este diferența. În același timp, identitatea caută să definească punctul comun: identitatea este apartenența comună, similaritatea. Paradoxul constă în faptul că ceea ce-i unic este ceea ce-i partajat. Nu poți gândi identitatea fără a gândi totodată alteritatea. Din cele două sensuri contrare au derivat cele două poziții opuse în abordarea identității: cea esențialistă, care definește singularitatea persoanei prin apartenențele sale ontologice moștenite, prin formele identitare comunitare, și cea nominalistă, ce refuză existența vreunor

diferențe specifice și permanente între oamenii, preferând să vorbească, în loc de identitate, de *moduri de identificare*, întotdeauna variabile și personale.

O privire asupra războaielor culturale ce frământă în ultimele decenii America și Europa oferă o înțelegere clară despre caracterul ireconciliabil al celor două poziții față de chestiunea identităților colective, în special a identității culturale, care a fost o chestiune legitimă la începutul secolului, apoi una supărătoare după cel de al Doilea Război Mondial și, în fine, o „chestiune blestemată” în perioada postmodernă, împărțind acest rol cu identitatea națională. Ceea ce stârnește indignarea în tabăra nominalistă este ideea că ar putea exista vreo identitate substanțială a unei culturi, niște constante sau arhetipuri transistorice, chiar dacă în faza structurală a antropologiei Cl. Lévi-Strauss demonstrase că este posibil să aduni trăsăturile comune ale unei civilizații într-un nucleu unic, a cărui identitate, chiar dacă nu e substanțială, este cel puțin virtuală. Niște mutații similare a înregistrat și însăși definiția culturii, interpretată la început ca factor determinant al comportamentului, principiu de integrare a sectoarelor vieții sociale într-un tot coerent, iar recent ca ceea ce doar însumează oameni și procese nu atât datorită similarității lor, cât diferențelor, culturile constituind pentru noii antropologi „constructiviști” niște resurse maleabile și întotdeauna opționale de creare a sensului. Să observăm deci mutația de la sentimentul unității, al similitudinii ce formează o identitate colectivă [ne amintim de vorba lui Stendhal: „adevărata patrie este cea în care întâlnești cei mai mulți oameni care îți seamănă” (apud Genette, p. 177)], la sentimentul diferenței. S-a produs o pervertire a dialecticii Același-Celălalt, prin exaltarea alterității în dauna identității, din teama că identitatea națională se repliază ineluctabil asupra ei însăși renunțând la alteritățile sale, adică excluzând alte identități. Gândirea culturală și istorică academică, adoptând în totalitate principiile multiculturalismului militant și normativ, s-a situat hotărât de partea Celuilalt, pe care l-a erijat într-o formă sublimată a binelui, iar identitatea națională – în formă a răului.

Astfel, majoritatea specialiștilor care s-au aplecat asupra chestiunii respective au localizat excepționalitatea europeană într-o singulară capacitate de absorbție a tradițiilor și valorilor culturale străine, o deschidere unică față de universal, o aplecare critică asupra propriei particularități prin ochii străinului, iar de aici mulți au conchis că identitatea europeană nu este altceva decât această deschidere, că ea nu are conținut, ci doar formă. Întrebat fiind, după un sejur îndelungat în America, de ce totuși a revenit, Ortega y Gasset răspunde că „Europa este unicul continent ce are conținut”, enunț interpretat de Remi Brague de o manieră contrară sensului aparent, anume că, în fapt, conținutul Europei este să fie conținător, formă, deschidere către universal (Brag, 1995, p. 118).

Proiectul UE a fost conceput anume ca un astfel de spațiu gol, epurat de orice singularități date de moștenirile culturale ale țărilor membre, deschis în mod absolut către exterior și universal, populat de subiecți juridici ai drepturilor omului pe care nu-i unește nimic altceva decât urmărirea propriilor interese individuale

și economice. Ne amintim aici de atât de cunoscutul și mediatizatului Ulrich Beck, care teoretizase Uniunea Europeană ca idealul întruchipării exemplare a viziunii cosmopolite, a unei religii a umanității universale care să aducă pentru totdeauna pacea între popoare. Iar ca să reușească pe această cale, țările membre ale UE trebuie să renunțe la povara tradițiilor lor istorice naționale, religioase și culturale, la toate tipurile de frontiere: geografice sau securitare, civilizaționale și altele, care ar putea ridica diverse bariere între „noi” și „ceilalți”, între, bunăoară, „Occident” și „Islam”. Ca să favorizeze admiterea Turciei în UE, Europa trebuie să devină „o rețea deschisă cu hotare fluide”, în care „exteriorul este deja interior”, dar un interior vidat de orice substanță, o Europă „non-antropologică, anti-ontologică și radical deschisă” (Beck, p. 164-165).

Accepția antropologică structurală a culturii ca rețea de sisteme simbolice ce ghidează raportul omului cu realitatea fizică și cea socială, ca o sursă de cunoaștere comună, partajată ce orientează individul în facticitatea existenței sale oferindu-i repere de sens și de identificare este contestată de teoriile postmoderniste inspirate de critica lui M. Foucault, care insistă pe autonomia și libertatea individului, refuză orice noțiune de autoritate, de tradiție, de imaginar social ce structurează și distinge o societate de alta. Înțelegerea acestui clivaj epistemologic este crucial pentru discuția noastră, de aceea vom insista pe cunoscutul paradox al tradiției cauzat de tensiunea dintre perspectiva interioară și cea exterioară. În viziunea constrânsă amintită, pe care o putem corobora cu argumente din antropologia cognitivă, tradiția poate fi interpretată ca structură specifică, reflexul unei scheme mentale particulare în care s-au înscris, pe durata secolelor, diverse forme socioculturale ale unei culturi împreună cu tradițiile, adică ansamblul obiceiurilor și riturilor cutumiare caracteristice acestei culturi. Dar odată cu modernitatea se produce *autonomizarea lumii umane* prin ieșirea sa din structurarea religioasă, eteronomă (Gauchet), proces în care tradiția devine tot mai mult obiectul cunoașterii raționale *reflexive* și își pierde din vitalitate, din forța sa *instituantă* (C. Castoriadis) asupra comunităților culturale și politice. Din momentul în care tradiția este contestată, ea își pierde spontaneitatea, caracterul natural, se desprinde de profunzimea inconștientului popular și încet-încet se atrofiază, dispare energia sa instituantă asupra unui imaginar creativ și a identității colective. Deci paradoxul este că tradiția e puternică și viabilă până în momentul când nu e resimțită ca tradiție, și cade în declin din momentul în care devine necesar să fie justificată. Concluzia ce se impune aici este că, fiind obiectul experienței trăite, capitalul tradiției nu poate fi perceput de jocul intelectului, ci de cel al sufletului. Respectiv, desprinderea definitivă a civilizației occidentale din structurile eteronome în ultimele decenii („ieșirea din religie”) și instaurarea hegemoniei reflexivității raționale de tip operațional a fost factorul decisiv pentru victoria viziunii neconstrânse și mutațiile valorice amintite mai sus. La acest proces a contribuit și „revoluția tăcută” (Inglehart) prin care trecuse Occidentul opulent după anii 1960 și care a însemnat o mutație graduală de pe chestiunile securității și consumului material către preocupări de calitate a vieții,

de natură spirituală, și o implicare tot mai activă a societății civile în viața politică. În polarizările ideologice și fragmentările tribaliste ce au urmat, în care capitalul social de încredere s-a diminuat pe măsura dezagregării tradițiilor, s-a produs o juridicizare totală a societăților din care a rezultat o nouă formă de coerciție. Volumul legilor într-o societate este invers proporțional cu volumul culturii comune existente: când nu există un consens moral, îl poți impune prin lege. Și anume în acest context iese tot mai mult la iveală incapacitatea celor cu viziunea neconstrânsă de a trata problema diferenței, care este problema centrală a războaielor culturale, dar și, în general, a democrațiilor neoliberale. Pe de o parte, se proclamă, parțial sub imboldul digitalizării vieții, inclusiv în sfera privată, transparența totală, se impune utopia unui contractualism absolut prin care diferendele să fie soluționate pașnic, prin argumentație rațională, o formă de negociere contractuală în care nimeni nu pierde și toți câștigă. În realitate însă, ceea ce se instaurează prin juridicizare în „Imperiul binelui” este tirania gândirii conformiste (*bien-pensance*), coduri obligatorii de vorbire corectă și de simțire corectă, adică un „totalitarism blând” (N. Polony) care formatează „omul nou”, unul deznăscut, consumator docil rupt de toate afilierile și atașamentele sale vitale.

În 2018 s-au împlinit 50 de ani de la cunoscutele evenimente din Mai 1968 din Paris, celebra revoluție împotriva „culturii burgheze” înlocuite cu o „contracultură” transgresivă, iar cu această ocazie au apărut mai multe studii ai căror autori, inclusiv cei care au susținut-o atunci cu entuziasm juvenil, constată cu amărăciune că ceea ce a rezultat nu a fost eliberarea jinduită, ci o adeziune și subordonare totală a culturii la logica pieței, promovarea capitalismului financiar, deznăscutarea și ruperea transmisiunii culturale, individualismul desfrânat, delegitimarea tuturor constrângerilor și deconstrucția oricărei autorități, impunerea unei ortodoxii a gândirii unice. Apostolii eliberării, care în 1968 scandau în stradă „Este interzis de a interzice”, instalându-se, după 1970, în toate structurile puterii statale, au inventat o formidabilă mașină de cenzură a limbajului și gândirii. Vlăstarele ideologilor guru de la '68, care blochează azi cu regularitate facultățile universităților pariziene în timpul vizitelor unor conferențieri opozanți la doxa progresistă, scandează cu totul alte lozinci decât premergătorii lor libertari: „un polițist bun este un polițist mort”, „moarte albilor”, „Femei, voalați-vă”, „trăiască Franța homosexuală” ș. a.

Deci din această incapacitate structurală de a trata în mod adecvat diferența, primele victime ale războaielor culturale sunt cultura și societatea. Căci cultura este în primul rând diferență și doar prin ea diferența poate fi percepută, implicând diferențele valorice și judecățile morale, ideea de superioritate și excelență. Fiind în legătură cu anumite norme culturale, lingvistice și morale ale unei comunități, cultura este bănuită și respinsă pentru un potențial separator, conflictual, inclusiv pentru că se preocupă de valorile ultime, de sensurile vieții, ceea ce contravine flagrant atât logicii operaționale a spiritului capitalist, cât și ortodoxiei gândirii corecte. Pe aceleași motive este suspectat și politicul, în sensul său original de preocupare

de binele public prin mijloacele puterii, înlocuit pretutindeni de „politică” (sau, în idiolectul tehnocratic managerial, de „guvernanță”), în sensul de management al resurselor și de gestionare a intereselor individuale și categoriale prin negocieri. Disprețul elitelor iluminate pentru democrația reprezentativă este astăzi fie teoretizat în monografiile academice cu titluri precum *Împotriva democrației* (Brennan), fie exprimat de comisarii de la Bruxelles când se expun pe marginea recentelor mișcări populiste ce au cuprins nu numai țări ca Ungaria și Polonia, dar și Austria, Franța și Italia.

În fine, vom menționa în treacăt că tema conflictului cultural nu poate fi abordată în mod pertinent și obiectiv fără a convoca rezultate din științele sociobiologice, cognitive, din psihologia morală și socială. Acestea aduc corective importante la definiția culturii în modelul standard al științelor sociale, completându-l cu descrierea arhitecturii psihologice umane, relevând acele dispozitive comportamentale, cognitive și neurobiologice ce generează cadre conceptuale în funcționarea lumii culturale și sociale. În fine, ele confirmă asumțiile din viziunea constrânsă, și anume: cultura este o substanță informațională variabilă transmisă de la o generație la alta în cadrul unui grup; cultura e ceea ce se învață social, ceea ce este semnificativ și organizat în comportamentul și viața mintală; oamenii manifestă modele similare ale gândirii și comportamentului înăuntrul grupului și diferențe adesea semnificative între grupuri; respectiv, culturile constituie acele seturi de similarități și diferențe numite diferențe culturale. Perspectiva bioculturală aduce alte numeroase argumente privind natura conflictului cultural care dezumflă majoritatea poncifelor stângiștilor și progresiștilor fără constrângeri. Studii de psihologie morală și politică demonstrează că diferențele dintre viziunile ideologice conflictuale sunt înrădăcinate nu numai în structurile neurobiologice, dar și în cele genetice, astfel că preferințele politice se transmit în mare parte pe cale ereditară. De unde, conservatorii și liberalii, folosind acești termeni cu rezervele sus-amintite, trăiesc în două culturi diferite, ei susțin scheme conceptuale diferite, au practici discursive distincte și tind să constituie comunități morale și sociale diferite. Portretul moral al liberalului invocat mai sus poate fi completat cu niște concluzii din psihologia sociopolitică (J. Haidt), ce relevă că valorile morale liberale se bazează, majoritatea, pe etica autonomiei, în care predomină principiul nevătămării celuilalt, subcodul de drepturi individuale, deci consimțirea și liberul-arbitru. Liberalii sunt sensibili la chestiuni ce țin de vătămare și suferință, corectitudine și nedreptate. De altă parte, conservatorii au un domeniu moral mai larg, ce include deopotrivă etica autonomiei, etica comunitară și etica divină, respectiv, ei pun în balanță mai multe bunuri și coduri morale contrapuse, pe de o parte, recunoscând aspirația și dreptul individului la autoîmplinire și satisfacție personală, de alta neacceptând acest lucru prin încălcarea unor valori și reglementări ce țin de credința religioasă, familie, tradiții, loialități comunale sau naționale. Viziunea conservatoare este una tragică. În treacăt fie spus, abordările sociobiologice relevă un raport între ideologie și genetică, în sensul că ideologia servește utilității genetice, nu doar economice,

că anumite convingeri ideologice măresc adaptarea genetică, iar modelele de ideologii benefice adaptării și supraviețuirii sociale sunt în primul rând credințele religioase (Rushton, 2011, p. 137).

În legătură cu aceste constatări și în contextul temei intens dezbătute în ultimul timp despre declinul culturii și civilizației occidentale, unde se confruntă așa-numita gândire declinologică sau conservatoare, pe de o parte, și gândirea progresistă, pe de alta, am putea menționa două lucrări emblematice pentru situația curentă. Prima e semnată de David Engels, cu titlul *Declinul. Criza Uniunii Europene și căderea Republicii Romane*. Scrisă cu opt ani în urmă, lectura sa uimește prin sagacitatea și excepționala premoniție a tuturor crizelor cu care se confruntă la ora actuală Uniunea Europeană. A doua, apărută mai recent, e scrisă de Guillaume Cuchet și poartă titlul: *Cum lumea noastră a încetat să fie creștină*. În ea se analizează crahul religios pe care Franța l-a cunoscut în 1965 și care a condus la prăbușirea spectaculară a practicii catolice, în urma căreia societatea practic „a ieșit din religie”. Iar ceea ce a cauzat această prefacere radicală au fost reformele elaborate și ratificate de Conciliul Vatican al 2-lea, care, în grija de a se deschide cât mai mult către progresul tehnologic, științific și îmbrățișând evanghelia progresismului cosmopolit al noii stângi culturale, a produs reforme liturgice și teologice care au dezintegrat comunitatea de credincioși. Ceea ce s-a întâmplat, conchide autorul, este faptul că o lume creștină a dispărut aproape dintr-o dată.

Pe parcursul ultimelor două decenii, războaiele culturale s-au extins geografic, s-au multiplicat și acutizat pe măsura emergenței a noi „minorități” și comunități care își exaltă diferențele identitare culturale, de gen, etnice, rasiale, sexuale sau religioase și pretind recunoașterea, din partea „majorității”, a diferenței și specificității lor singulare, prin diverse „reparații”/retribuții de ordin social, politic, simbolic, juridic. După 1990, ideologiile identitare și diversitare concepute și teoretizate în campusurile universitare americane (în pletora catedrelor de „Feminist Studies”, „Gender/Transgender Studies”, „Queer Studies”, „Black Studies” etc., etc.) sunt implementate obsesiv în structurile sociale de către elitele politice și intelectuale americane liberale prin intermediul „politicilor identitare”. În aceeași perioadă, mutația identitară fuzionează cu revoluția individualistă și neoliberală, ceea ce a subminat radical noțiunile constitutive de bine comun (*res publica*) și identitate colectivă, a slăbit principiile republicane universaliste și integratoare în favoarea obsesiilor nombriștice ale generației mileniale, „Generația Eu” (Twenge), a revendicărilor comunitariste înaintate de grupuri/triburi tot mai antagonizate pe criterii de sex, gen, etnie, religie. Ruptura echilibrului dintre democrație și liberalism sub presiunea dublă a narcisismului postmodernist și dictatura identităților instaurată de militantismul victimar și resentimentar, însoțită de colapsul marilor narațiuni fondatoare ale națiunilor occidentale, a provocat o criză, atomizare și anomie ale acestora fără precedent, pe care actuala pandemie de coronavirus și moartea „mondializării fericite” le-au adus în punctul critic de implozie socială.

Analizând multiplicarea infinită a revendicărilor de noi drepturi tot mai diferențialiste și înlocuirea într-un ritm frenetic a valorilor și certitudinilor ce formau odinioară matricea civică și morală a societății cu idei și valori extrem de controversate, care nu întrunesc nici asentimentul majorității, nici validarea științifică, dar sunt impuse în manieră totalitară drept o nouă metafizică și morală publică, D. Murray (p. 13) caracteriza rezultatul acestui proces drept o „nebulie generalizată”. Acest diagnostic reconfirmat și de alți cercetători s-a agravat recent, odată cu eclatarea isterică a stângii americane după moartea negrului George Floyd în urma unei intervenții polițienești. În timp ce indignarea trezită de violența excesivă suportată de acest cetățean negru din Minnesota din partea unui polițist alb este pe deplin firească și legitimă, scenele de isterie și delir colectiv pe care le-a generat instrumentalizarea tragediei de către activiștii „woke” și „social justice” se înscriu în registrul unei nebunii colective de felul celor analizate de Gustave Le Bon. Pasiunile fiind inflamate și difuzate virotic în rețelele sociale de comunități vindicative și o lume mediatică nevrozată, au urmat degradări materiale, demolări de statui și simboluri naționale, genuflexiuni colective, albi care îmbrățișează și spală picioarele negrilor, un patos generalizat în care fiecare e somat să se pocăiască cu lacrimi în ochi, să îngenuncheze patetic prezentând scuze pentru „privilegiul alb”, arătându-se indignat la culme, un fervent „antifascist” și „antirasist” – toate gesturi de expiere a culpelor istorice indelebile ale omului alb și a rasismului său ontologic, precum a decretat „noul antirasism” instituționalizat în universitățile americane. Aceste expresii ale culpabilității smintite și isterizate menite să calmeze o conștiință bolnavă, regizate după scenariile verificate în revoluția culturală stalinistă și cea chineză, marchează o altă înfrângere capitală adusă imaginarului occidental, prin culpabilizare și dezarmare morală, prin deconstrucția definitivă a matricei greco-romane și iudeo-creștine, o reformatare ideologică a SUA conform noului marxism rasializat și milenarist.

Sub forme diferite, războaiele culturale se poartă azi în Occident și Orient, în Africa și America Latină, iar în Europa au cunoscut o escaladare după aderarea mai multor state din Est la UE (Furedi). Tot mai numeroasele lucrări în domeniul științelor sociale și politice publicate recent pe tema „crizei Uniunii Europene” detectează cauzele dificultăților actuale în carențele structurale din ADN-ul construcției UE, anume eradicarea suveranităților naționale și negarea istoriei și identităților lor culturale, a rădăcinilor creștine (Krastev; Dungaciu). Toate crizele actuale ce au pus în cauză viabilitatea și viitorul proiectului politic european, în primul rând imigrația de masă și islamizarea, în care elitele cosmopolite asistă siderate la „întoarcerea refulatului” religios, cultural, identitar, au invalidat în mod definitiv postulatele utopice ale sociologiei cosmopolite de care s-au ghidat părinții fondatori ai UE. Spre deosebire de scena americană, conflictele culturale din statele europene capătă tot mai mult forma de ciocnire a civilizațiilor anticipată de S. Huntington, în legătură cu expansiunea cuceritoare a islamismului totalitarist, în special în Franța. Îmbinând cu dibăcie jihadul terorist cu jihadul cultural și cel

judiciar, împrumutând din neomarxism arsenalul de cucerire a puterii politice și exploatarea abilă culpabilizarea patologică a popoarelor occidentale, islamismul se infiltrează în toate organismele și instituțiile sociale, se impune ca o formă de dominație mintală asupra societății civile pe care o constrânge și modifică la toate nivelurile cotidianului: îmbrăcăminte, obiceiuri alimentare, moravuri, adică își impune cultura la un nivel metapolitic.

Dar nici aceste tendințe alarmante nu sunt în măsură să fisureze *Zeitgeist*-ul elitelor academice occidentale ce persistă în același discurs al pocăinței, explică popoarelor occidentale de ce trebuie să îmbrățișeze nenorocirile lumii a treia, cu care se cuvine să-și împartă prosperitatea și bunăstarea materială, de ce trebuie să-și limiteze suveranitatea și libertățile prin cedări, acomodări și menajamente față de revendicările indigeniste și islamiste pentru a menține pacea civică și cea religioasă. De aceea, întrebarea dacă Occidentul își va învinge pulsiunea suicidară în confruntarea cu cele două maladii autoimune ale sale – corectitudinea politică neomarxistă și islamismul – și va reuși să-și salveze nu numai trupul, ci și sufletul rămâne una deschisă.

Referințe bibliografice:

1. BECK, Ulrich. *The Cosmopolitan Vision*. Cambridge: Polity Press, 2006.
2. BENOIST, Alain de. *Les démons du bien*. Paris: PGDR Éditions, 2013.
3. BERGER, Peter. Conclusion: General Observations on Normative Conflicts and Mediation. In: *The Limits of Social Cohesion. Conflicts and Mediations in Pluralist Societies*. London & New York: Routledge, 1998, p. 352-372.
4. BOCK-CÔTÉ, Mathieu. *Le nouveau régime. Essai sur les enjeux démocratiques actuels*. Montréal: Les Éditions de Boréal, 2017.
5. BOLTANSKI, Luc; CHIAPELLO, Eve. *Le nouvel esprit du capitalisme*. Paris: Gallimard, 1999.
6. BRAG = БРАГ, Реми. *Европа, римский путь*. Долгопрудный: Аллегро-Пресс, 1995.
7. BRENNAN, Jason. *Against Democracy*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2016.
8. BRUCKNER, Pascal. *The Tyranny of Guilt. An Essay on Western Masochism*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2010.
9. BURNHAM, James. *Suicide of the West. An Essay on Meaning and Destiny of Liberalism*. New York & London: Encounter Books, 2014.
10. CUCHET, Guillaume. *Comment notre monde a cessé d'être chrétien. Anatomie d'un effondrement*. Paris: Seuil, 2018.
11. DELANTY, Gérard. *Modernity and Postmodernity. Knowledge, Power and the Self*. London: SAGE Publications, 2000.
12. DUNGACIU, Dan. „Perfect Storm” in Europe: Towards a New Way of Understanding the European Crisis and its Consequences. In: *The Perfect Storm of the European Crisis*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2017, p. 2-24.
13. ENGELS, David. *Le Déclin. La crise d'Union européenne et la chute de la République romaine – quelque analogies historiques*. Paris: Éditions du Toucan, 2012.

14. FRANCIS, Pope. *A Future of Faith. The Path of Change in Politics and Society (with Dominique Wolton)*. St. Martin's Essentials, 2018.
15. FUREDI, Frank. *Populism and The European Culture Wars*. London & New York: Routledge, 2018.
16. GAUCHET, Marcel. *L'avènement de la démocratie. IV. Le nouveau monde*. Paris: Gallimard, 2017, p. 681-767.
17. GENETTE, Gérard. *Figures II*. Paris: Éditions du Seuil, 1969.
18. HAIDT, Jonathan. *The Righteous Mind. Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. New York: Pantheon Books, 2012.
19. INGLEHART, Ronald. *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1977.
20. KRASSTEV, Ivan. *After Europe*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2017.
21. MURRAY, Douglas. *The Madness of Crowds: Gender, Race and Identity*. London: Bloomsbury Continuum, 2019.
22. POLONY, Natacha & Comité Orwell. *Bienvenue dans le pire des mondes. Le triomphe du soft totalitarisme*. Paris: Plon, 2016.
23. RUBIN, Barry. *Silent Revolution. How the Left Rose to Political Power and Cultural Dominance*. Broadside Books, 2014.
24. RUSHTON = РАШТОН, Дж. Филипп. *Раса, эволюция и поведение. Взгляд с позиции жизненного цикла*. М.: Профит Стайл, 2011.
25. SOWELL, Thomas. *A Conflict of Visions. Ideological Origins of Political Struggles*. Basic Books, 2002.
26. TWENGE, Jean M. *Generation Me. Why Today's Young Americans Are More Confident Assertive Entitled, and More Miserable Than Ever Before*. New York, London: Atria Paperback, 2006.